

**ОКСАНА БОДНАР, доцент,
Приватний вищий навчальний заклад «Галицька академія»**

«СТРІЛА І ПІСНЯ» ГЕНРІ ЛОНГФЕЛЛО В УКРАЇНОМОВНОМУ ПРОСТОРИ

Автор статті на основі літературознавчого аналізу дає оцінку україномовним версіям "Стріли і пісні" Генрі Лонгфелло та з'ясовує особливості відтворення авторського стилю різними інтерпретаторами.

Ключові слова: переклад, вірш, стиль, першотвір, образ.

The author of the article evaluates Ukrainian versions of "The Arrow and the Song" by Henry Wadsworth Longfellow and defines the peculiarities of reproducing the author's style by different translators on the basis of literary analysis.

Key words: translation, poem, style, original, image.

Автор статті на основі літературознавчого аналізу дає оцінку україномовним версіям "Стріли і пісні" Генрі Лонгфелло та з'ясовує особливості відтворення авторського стилю різними інтерпретаторами.

Ключевые слова: перевод, стих, стиль, подлинник, образ.

Ім'я американського письменника, перекладача, вченого-філолога стало відомим для україномовної читацької громади ще в 70-х роках XIX століття. Г. Лонгфелло був чи не першим з американських літераторів, з художньою спадщиною якого розпочалося знайомство українського читача. Американський класик уважався найбільш популярним і широко публікованим серед поетів-сучасників, і, як слушно зауважує К. Филипович у післямові до перекладу "Пісні про Гайавату", виконаного О. Соловей, "літературним піонером своєї доби" [12, 33].

Українські літературознавці звернули свою увагу на поетичну спадщину Г. Лонгфелло вже у другій половині XX століття. Це засвідчують поодинокі публікації Р. Зорівчак, Л. Первомайського, Г. Устенка, В. Черкаського, І. Драча, О. Лучук. Значно ширше зацікавлення його творчим доробком спостерігається у часи незалежності нашої держави. Вагомий внесок у цьому напрямку здійснили Г. Кочур, О. Ніколенко, М. Стріха. Появляється низка досліджень, в яких автори розглядають перекладознавчий аспект питання (Л. Коломієць, Н. Куляса, Я. Кривонос, Т. Шмігер, Н. Шевчук, С. Швачко, І. Шама). Проте залишається чимале поле для подальших досліджень багатогранної творчості митця.

За американським поетом закріпилася однозначно висока оцінка. Звернення до його художньої спадщини зумовлене різними чинниками. Кінець XIX століття – це період інтенсивного поширення перекладу, саме тоді починали зароджуватися українсько-американські літературні взаємини. Література США була маловідомою для українського читача. Українських митців зацікавив фольклор аборигенів Америки, адже в основу багатьох їхніх творів покладено фольклорні першоджерела. Саме народна поезія давала можливість пізнати інші типи національного мислення, ментальності. У поезіях Лонгфелло виражені загальнолюдські істини, їх мова проста, природна і легка для перекладу.

Творче осмислення літературно-мистецької спадщини Г. Лонгфелло в Україні розпочалося з перекладів. Американська література була відносно молодою, тому необхідність вибіркової авторів у цей період поставала з особливою гостротою. Тим вагомішим є звернення українських перекладачів до поетичного доробку Г. Лонгфелло. Якщо в інших європейських країнах період активної перекладної рецепції тривав переважно у другій половині XIX – початку XX століття, то в Україні він має перманентний характер, починаючи з останніх десятиліть XIX століття.

Для української читацької громади Г. Лонгфелло відомий як автор не тільки "Пісні про Гайа-

вату” в декількох україномовних варіантах, а ще й численних інтерпретацій віршів. Українські перекладачі намагалися охопити різноманітні пласти поезії Лонгфелло, проте найбільш популярною виявилася всесвітньовідома “Стріла і пісня”. Лонгфелло так написав про свій вірш: «16 жовтня 1845 року. Перед богослужінням написав «Стрілу і пісню», яка прийшла мені на думку, коли я стояв, відвернувшись від вогню, і глянув на папір зі швидкістю стріли. Буквально імпровізація» [13, 234]. Цей романтичний вірш приваблює мелодійною структурою, він позбавлений вимушеної вишуканості і легко запам’ятовується. У ньому автор висловив свій погляд на роль і значення поезії у житті людини. Зміст «Стріли і пісні» відзначається багатозначністю прочитання: у першій строфі ліричний герой вистрілив стрілу у повітря, і вона впала на землю, у другій – він видихнув пісню в повітря, яка теж безслідно зникла, у третій строфі – стріла і пісня виступають у новій якості. Серед стилістичних особливостей вірша – синтаксичні повтори, анафора, асонанси, алітерація, внутрішні рими. Для можливості зіставлення англійського варіанту із україномовними версіями подамо оригінал:

The Arrow and the Song
I shot an arrow into the air,
It fell to earth, I knew not where;
For, so swiftly it flew, the sight
Could not follow it in its flight.
I breathed a song into the air,
It fell to earth, I knew not where;
For who has sight so keen and strong,
That it can follow the flight of song?
Long, long afterward, in an oak
I found the arrow, still unbroke;
And the song, from beginning to end,
I found again in the heart of a friend.

В Україні «Стріла і пісня» налічує 11 відомих нам інтерпретацій (П. Грабовський, В. Мисик, І. Коваленко, Н. Забіла, М. Василенко, В. Колодій, В. Кикоть, Н. Пасічник, В. Марач, Р. Боднар, а також анонімна інтерпретація). З’ясуємо, які особливості стилю і вірша Лонгфелло відображені в україномовних версіях, порівняємо рівень їх відображення різними інтерпретаторами, відтак простежимо, наскільки збережений баланс між інтенційністю двох горизонтів (автора і перекладача).

Переклад з точки зору літературознавства розглядається як порівняльна поетика двох мов з певними образними структурами. Тому нас буде цікавити, наскільки точно відтворена художньо-образна структура першотвору. Її елементи можуть розташовуватися на всіх рівнях мовної структури (фонологічний, ритмічний, лексичний, морфологічний, синтаксичний). Їх відтворення на тих же рівнях у перекладі уможливорює наближення іншомовного варіанту твору до його оригіналу. При цьому будемо враховувати функцію окремих елементів у взаємозв’язку із загальним контекстом твору.

Першим звернувся до «Стріли і пісні» П. Грабовський (третомне “Зібрання творів” поета, 1959 р.). Він із тонким художнім смаком підходить до процесу трансляції. Першочерговим завданням у процесі інтерпретування він вважає збереження змісту, ідейного спрямування, образності, звукової архітекtonіки, поетичних засобів. Меншу увагу перекладач звертає на систему рим, синтаксичні особливості. Так, не збережений синтаксичний повтор у другому рядку перших двох строф: англ. *It fell to earth – I knew not where.* – укр. *Полетіла, а куди?...Та й замовкла геть, а де?* Не відтворена анафора третьої строфи: *I found the arrow ..., I found the song...* . Перекладач посилює емоційне звучання вірша, змінюючи розповідну інтонацію окличними та питальними конструкціями. Позитивним моментом є те, що еквілінеарність по горизонталі майже не змінюється, на відміну від інших інтерпретацій, незважаючи на генетичну віддаленість мов. Цей переклад отримав високу оцінку перекладознавця Р. Зорівчак, яка називає його «дійсно досконалим» і вважає, що «навіть прискіпливий критик знайде в ньому небагато огріхів, як на переклад, якому вже вісімдесят» [3, 148].

Найбільший внесок у справу трансляції поезій американського митця зробив В. Мисик, переклавши п’ятнадцять його віршів. Результати його праці високо оцінює Н. Куляса: “В. Мисик відходить від копіювання іншомовного синтаксису, фразеології, пише по-українськи, на основі власного життєвого і поетичного досвіду, малюючи задану автором оригіналу картину” [4, 46]. Високий рівень відтворення оригіналу у Мисикових версіях відзначає і Р. Зорівчак. Слід додати, що у фонді В. Мисика Харківського літературного музею знаходиться його інтерпретація з

Лонгфелло російською мовою “Голландская картинка” (Вст. № 19273, РП 2771), два варіанти “Стріли і пісні” (Вст. №19272, РП 2770), перший з яких увійшов до двотомного зібрання творів поета (1983), а другий не друкувався; варіанти “Сільського коваля” із правками (Вст.№19274. РП 2772; Вст.№19275, РП 2773); фрагмент із вступу до “Пісні про Гайавату”, який був опублікований вже після смерті В. Мисика (“Всесвіт”, №7, 1987). У другому варіанті “Стріли і пісні” В. Мисик намагався удосконалити останню строфу, більше наблизитися до першотвору, зробити її більш милозвучною за допомогою алітерацій. Порівняймо

I варіант

I вийшла пісенька на яв:

Її у серце друг прийняв.

II варіант

I пісню, що я в світ послав,

До себе в серце друг прийняв.

В. Мисик демонструє перекладацький хист, дивовижне чуття слова, інтерпретатор не лише правильно зрозумів задум автора, але й успішно відтворив поетичну тканину оригіналу на усіх мовних рівнях. Спостерігається лише незначне стилістичне переосмислення внаслідок використання пестливих форм, властивих українській мові (*стрілочка, пісенька*).

Поєднання простоти вираження думки із філософською глибиною у «Стріли і пісні» було близьке художнім уподобанням поета, багаторічного політв'язня І. Коваленка. У його збірці “Джерело” (1999) знаходимо переклад цього вірша, виконаний 1975 року на Уралі під час ув'язнення. Він виявив високу трансляторську майстерність, максимально близько підійшов до першотвору, зберіг синтаксичну ідентичність двох перших строф, денотативне та конотативне значення лексем, звукове оформлення, систему римування. Це одна з найкращих, на нашу думку, інтерпретацій вірша Лонгфелло. Для аргументації нашого спостереження наведемо фрагменти:

Я вистрілив стрілу в блакить,

Не знав, куди вона летить, ...

Я пісню видихнув в блакить,

Не знав, куди вона летить,

У 1963 році Лонгфеллівський вірш переклала Н. Забіла (збірки “Співець”, 1972; “Три чверті віку. Поезії”, 1978). Для її стильової манери трансляції характерний максимальний рівень наближення до оригіналу, із збереженням образів, синтаксичних та евфонічних особливостей, суміжного римування. Для аргументації нашого спостереження зіставимо уривки:

Пустив стріду я в бідий світ,

Вона майнула – зник і слід!

Нема очей, які б змогли

Простежити політ стріди.

Алітерація звука [f] та асонанс звука [i] передаються за допомогою великої кількості асонансів ([и], [і], [о]) та алітерацій ([т], [л]), що створює більшу милозвучність у перекладному творі. Крім того, Н. Забіла підсилює емоційне звучання вірша, використовуючи окличні конструкції. Для неї характерне тонке проникнення у поетичну тканину першотвору, легкість і невимушеність вислову, відтворення смислових і ритмомелодійних особливостей.

“Стрілу і пісню” інтерпретував поет і прозаїк М. Василенко (збірка “Архітектура Планиди. Поезії. Вибране”, 2004). Він належав до кола людей, які чинили опір радянській системі, тому був ув'язнений з політичних причин, як і інші його концтабірні друзі – Г. Кочур, Д. Паламарчук, А. Хищенко, М. Хорунжий та інші. М. Василенко із вдячністю згадує про наставницькі уроки Г.Кочура у таборі: «Згодом мене прилучив до художнього перекладу, радив перекладати лише з оригіналу. Тоді за допомогою словника я переклав з англійської» [1]. М.Василенко дотримується перекладацької традиції Г.Кочура, сутність якої полягає у максимальному наближенні до першотексту. Він прагне зберегти зміст і дух, образну мову, версифікаційні та стильові особливості оригіналу. Проте і його версія має свої особливості: якщо в автора ліричний герой випускає стрілу в повітря, а потім видихає пісню, то у М.Василенка:

Прозумрила стріла моя

І зникла. Де? Не знаю я

Промчала пісенька моя

І зникла. Де? Не знаю я

Дещо дивним видається лексема «*прозумрила*», яка не зафіксована у словниках української мови і, очевидно, є неологізмом. Деякі лексеми опущені, які загалом не впливають на зміст дже-

рельного твору.

В. Колодій познайомив українського читача з віршем Лонгфелло у збірці “Братерство” (1985). Проте зіставлення цього перекладу з іншими інтерпретаціями показує, що транслятор тримається віддалено від автора, додає від себе відсутні у першотворі образи (“птиця”, “тривожне чекання”, “поема кохання”). Не збережені синтаксичні особливості, конкретизована спрямованість іменника «стріла», при цьому не враховане граматичне значення вжитого перед ним неозначеного артикля. Підсилена музичність звучання за допомогою великої кількості асонансів ([и], [о], [у], [а]):

Стрілу пустив з лука я – птицю неначе,
Куди полетіла вона – я не бачив,
Бо зір мій, печаллю думок оповитий,
Нестримного льоту не міг уловити.

Поетія американського поета зацікавила і В. Кикотя – військового перекладача у країнах Африки, викладача у вузах Черкас. Він помістив українську версію у книзі “Промені самотності” (1998) поряд з англійською. Для його перекладацької манери характерні певні відхилення на лексичному рівні («сосна» замість «дуба»), введення додаткових образів («гори», «віти»), підсилення поетичності мови шляхом введення епітетів, гіперболи, відсутніх в оригіналі («широкеє», «прозоре», «стерши мільйон підошов»), збереження синтаксичної ідентичності та евфонії. Це ілюструє наступний фрагмент:

Я видихнув пісню в повітря прозоре,
Не знав, куди зникла – у віти, чи в гори,
Бо хто ж і коли такий гострий зір мав,
Який би лет пісні так просто спіймав.

Н. Пасічник, перекладацький досвід якої охоплює 11 мов і лише з англійської 27 авторів, опублікувала україномовну «Стрілу і пісню» в авторській збірці “Вибране” (2003). Її інтерпретація позначена суб’єктивізмом, що проявляється у значному посиленні поетичності внаслідок додавання великої кількості епітетів («гостроока стріла», «розкохана пісня», «пропащий слід» й інші), метафор («мелодія грає на струнах скорботи», «обрубувати пісні крила»), порівнянь («мов спомин збіліла», «немовбито лезом стріли»). Рядки в перекладі вийшли занадто розширені, суміжне римування замінено на перехресне, втрачена синтаксична ідентичність окремих рядків. Відбуваються відхилення і у змістовому полі: з’являється тема кохання, політ стріли і пісні стає видимим («допоки летіла – стрілі я супутником був», «І поглядом пильним... я пісню торкав і обрубував пісні тій крила»). Бачимо і протиріччя у використанні чоловічого і жіночого родів (упродовж усього вірша вона пише від імені представника чоловічої статі, а наприкінці мелодія «у серці коханого грає на струнах скорботи»). Наведемо уривок:

Я в небо безкрає розкохану пісню пустив –
Цілунком торкнулась землі і мов спомин збіліла.
І поглядом пильним, немовбито лезом стріли
Я пісню торкав і обрубував пісні тій крила.

Привертає увагу високим рівнем майстерності інтерпретація В. Марача, поміщена в електронній мережі. Він дуже близько відтворив авторський твір, враховуючи всі елементи. Як і в оригіналі, тут плавно ллється оповідь:

Послав я пісню в даль безкраю,
Ї на землю впала, де – не знаю:
Хто б таку зіркість мати міг,
Щоб за польотом пісні встиг?

Лише один раз він вносить від себе метафору і робить це для того, щоб зберегти римування та компенсувати втрачені повтори в останній строфі

Пізніш, як ліс вже в снігу шубі

Крім цього, у перекладі використаний анжамбеман, який підкреслює довгий часовий проміжок перед тим, як герой знайшов і стрілу, і пісню. Це цілком вписується у загальну поетичну тканину, бо згадане явище, культивоване в романтизмі, характерне і для стилю Лонгфелло.

Р. Боднар, талановитий поет-лірик, лікар за фахом, здійснив інтерпретацію “Стріли і пісні” у м. Монастириська на Тернопільщині 1960 року (вона теж знаходиться в електронній мережі). Він транслює твір американського поета певною мірою віддалено. Повтори, паралелізми не збережені; конкретизований образ стріли за допомогою додаткових епітетних конструкцій («гостре вістря», «дзвінка сталь»), те ж саме з піснею («дзвінка і гостра»), введене її порівняння («як дуб розлога»). Одразу відомо, що випущена стріла «в віть дуба вп’ялась», хоча в оригіналі «вона впала на землю

– я не знав куди». Якщо в автора герой видихнув пісню в повітря, то у Р. Боднара вона «в серці залунала», а потім відразу «на землю впала»:

І пісня в серці залунала,

Така ж дзвінка і гостра теж,
І там в траву на землю впала,
Згубилась – зовсім не знайдеш.

Дрімив, знайшов стрілу я в дубі;

Суміжне римування змінено на перехресне, адекватно відтворені асонанси і алітерація, підсилена емоційна виразність шляхом використання окличної інтонації та трьох крапок.

Крім цього, у фонді М. Рильського під №10085 знаходиться рукопис анонімною інтерпретації «Стріли і пісні», датований 1961 роком. Із вказаної на конверті адреси дізнаємося, що лист із перекладом був відправлений до редакції «Вітчизни» на ім'я М. Рильського із селища Чехове Кримської області. Загалом ця версія виконана на досить високому художньому рівні, з адекватною збереженою образністю, змістом, мелодійністю. Транслятор майстерно відтворив ефонічну особливість першотвору – алітерацію, асонанси, які підсилюються точними, суміжними римами. Ось як звучить перша строфа поезії

Пустив я стрілу раз угору отак,

Та де вона впала – не знав я ніяк:

Такий був прудкий її гін, її літ,

Що зір не потрапив за нею услід.

Алітерований звук [f] передає звук польоту, асонанс звука [i] створює відчуття уривчастості, невловимості польоту стріли. У перекладній версії асонанс звука [y] наче імітує лет стріли, асонанс [a] та алітерація [н] підкреслює віддаленість, недосяжність, невідомість місця знаходження стріли. Алітерація звука [т] передає стрімкість її польоту, проривний звук [в] – падіння стріли. Проте недостатню увагу звернено на синтаксичне оформлення трансформованого вірша, інтерпретація другої строфи дещо віддалена. З огляду на те, що ця версія не була опублікована, подаємо її в повній формі:

Я пісню пустив, як той подих з грудей;

Не знав, чи літа ще, чи то вже в людей;

Та в кого душа бо чутка є – ота,

Що знати те може, де пісня літа?

Вже згодом, не скоро уздрів я: стріла

У дуб віковичний вп'ялася була,

А пісню, всю чисто як є, до кінця,

Знайшов я у дружньому серці співця.

Окремо варто згадати і про російськомовний переклад вірша Лонгфелло, виконаний [українським ученим-літературознавцем](#) та [перекладознавцем](#), [письменницею](#) і [перекладачем](#) М. Новиковою. В Україні «Стрілу і пісню» не лише перекладали, її слова були покладені на музику (романс Ю. Рожавської, інструментальний твір Д. Губ'яка).

Як бачимо, в активній українській перекладній рецепції поетичної спадщини Г. Лонгфелло вирізняється невеличкий, проте найбільш популярний за кількістю інтерпретацій вірш «Стріла і пісня». Аналіз відтворення елементів його художньо-образної структури в україномовних трансформаціях дозволяє стверджувати, що кожен з перекладачів намагався наблизитися до першотвору, але рівень наближення виявився неоднаковим відповідно до того, наскільки вони керувалися принципами адекватного перекладу. Адже у процесі осмислення іншомовних творів мистецтва перед перекладачем постає особливо важливе завдання: не лише правильно зрозуміти, але й правильно відтворити на мовному рівні авторський задум. І тут важливо зберегти саме той зміст і форму, які обрав автор, і звести до мінімуму вплив усіх інших чинників. Для досягнення адекватності перекладу потрібно брати до уваги усі елементи мовної структури, а відтак особливості поетичної мови – образність, експресивність, виразність, емоційність, індивідуалізацію тощо.

Численна кількість україномовних версій «Стріли і пісні» сприяє популяризації Г. Лонгфелло в українському літературному просторі. Кожна з них становить самостійну цінність, її транслятори виявили індивідуальну перекладну манеру. Проведене текстуальне спостереження дає змогу градаційно розташувати переклади за рівнем відтворення авторського стилю. Художньо досконаліми можна назвати інтерпретації І. Коваленка, Н. Забіли, В. Мисика, В. Марача. Незначні відхилення від джерельного твору спостерігаються у В. Кикотя, П. Грабовського, М. Васи-

ленка, анонімній інтерпретації. Віддалено від вірша Лонгфелло тримаються Р. Боднар, В. Колодій, Н. Пасічник. Для дослідника цікавим буде вивчення й інших перекладних творів американського митця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко М.О. Довга дорога з тунелю. Парнас у Заполярї. – Режим доступу: <http://krai.lib.kherson.ua/vasilenko-parnas-u-zapolyari.htm>.
2. Грабовський П. Зібрання творів у трьох томах / П. Грабовський. – К.: Вид-во АН Укр. РСР, 1959 –Т. 1. – 1959. – 687 с.
3. Зорівчак Р. Генрі Лонгфелло українською мовою / Р. Зорівчак // Всесвіт. – 1982. – №3. – С. 148-149.
4. Куляса Н. Василь Мисик – перекладач поезії Г. Лонгфелло / Н. Куляса // Слово і час. – 2000. – №12. – С. 42-46.
5. Лонгфелло Г. У Псалом життя. Стріла і пісня. / Г. Лонгфелло; [пер. з англ. В. Кикоть]. // Кикоть В. Промені самотності. – Черкаси: Сіяч, 1998. – С. 81-83.
6. Лонгфелло Г. Стріла і пісня. / Г. Лонгфелло; [пер. з англ. Р. Боднар]. –Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=34359>.
7. Лонгфелло Г. Стріла і пісня. / Г. Лонгфелло // Іван Коваленко. Джерело: поезії. – К.: Освіта, 1999. – С. 259.
8. Лонгфелло Генрі. Стріла і пісня. / Генрі Лонгфелло // Василь Колодій. Братерство. – Львів: Камеяр, 1985. – С. 39.
9. Лонгфелло Г. Стріла і пісня. / Г. Лонгфелло; [пер. з англ. В. Марач]. – Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=16427>
10. Лонгфелло Г. Стріла і пісня. / Г. Лонгфелло; [пер. з англ. Н. Пасічник]. –Режим доступу: <http://maysterni.com/ukrart/bibliol/pasichnuk3.html>.
11. 11. Лонгфелло Г. Excelsior. Сон невільника. Псалом життю: [пер. з англ. М. Пилинський] Стріла і пісня: [пер. з англ. Н. Забіла]; Смеркається; крила ночі...[пер. з англ. Г. Кочур] / Г. Лонгфелло. – Співець. – К.: Веселка, 1972. – С. 178-182.
12. 12. Филипович К. Г. В. Лонгфелло. Літературний піонер своєї доби / К. Филипович // Лонгфелло Генрі. Пісня про Гаявату; [пер. з англ. О. Соловей]. – Канада, Вінніпег: Видав. спілка “Тризуб”, 1965. – С. 33-40.
13. The Poetical Works of Henry Wadsworth Longfellow, with Bibliographical and Critical Notes, Riverside Edition (Boston and New York: Houghton, Mifflin, 1890), I. – 348 p.
14. Архівні матеріали
15. Лонгфелло Г. Стріла і пісня: [пер. з англ. В. Мисика]; 2 варіанти // Харківський літературний музей. – Вст. №19272. – РП 2770.
16. Переклади з Гете та Лонгфелло. Рукопис [1961 р.] // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України у Києві. – Ф. 137, од. зб. 10085. – 2 арк.
- 17.